

דף הרחבות לנושא –

כבוד ועונג שבת (שיעור 2)

טעמי מצוות הדלקת נרות, והשלכות הלכתיות מטעמים אלו

יחידה מספר 28

❖ העמקה בסוגיית הגמרא שבת (דף כה עמוד ב)

בשיעור עסקנו במחלוקת רש"י ותוספות, וכן הערת בית הלוי, על הגמרא בשבת (דף כה עמוד ב). לתוספת הבהרה, נביא כאן את הרקע וההקשר של הסוגיה. במשנה נאמר –

משנה מסכת שבת פרק ב משנה ב

אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב רבי ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת
הגמרא ביררה כיצד הדלקת נרות עטרן פוגעת בכבוד השבת –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף כה עמוד ב

מאי טעמא? - אמר רבא: מתוך שריחו רע, גזרה שמא יניחנה ויצא. אמר ליה אביי: ויצא! - אמר ליה, שאני אומר: הדלקת נר בשבת – חובה

על פניו, מחלוקת זו נראית משונה. רבא אמר שרבי ישמעאל אסר הדלקת נר עטרן שמא יצא מחמת הריח הרע. אביי שאל – ומה בכך, שיצא! ענה לו רבא – הדלקת נר בשבת – חובה. וכי אביי לא ידע שיש חובה להדליק נרות שבת?
בהצמדו ללשון המשנה, כתב רש"י –

רש"י מסכת שבת דף כה עמוד ב

חובה - כבוד שבת הוא, שאין סעודה חשובה אלא במקום אור כעין יממא

כלומר, כבוד השבת אותו הזכיר רבי ישמעאל במשנה הוא כיבוד השבת בכך שסועדים לאור הנר. גם הרמב"ם למד מלשון המשנה שעריכת נר בסעודת השבת היא כבוד השבת. כפי שהובא בשיעור, בעלי התוספות למדו מעט אחרת –

תוספות מסכת שבת דף כה עמוד ב

הדלקת נר בשבת חובה - פי' במקום סעודה, דחובה היא שיסעוד במקום הנר משום עונג. אבל מהדלקת נר גופיה לא הוה פריך אביי, דפשיטא דחובה היא דהתנן (לקמן דף לא:): על ג' עבירות נשים כו' על שאינן זהירות בהדלקת הנר בעלי התוספות כתבו שה'חובה' עליה מדבר רבא היא לא עצם חובת הדלקת הנר, שאין ספק שאביי היה מודע אליה. החובה היא לענג את השבת לאור הנר. אך לכאורה דברי בעלי התוספות תמוהים. הרי במשנה מפורש שהדלקת הנר היא משום כבוד שבת. מדוע תוספות ביארו את דברי רבא כחיוב 'עונג', כאשר המשנה במפורש נקטה לשון 'כבוד'?

שו"ת בית הלוי חלק א סימן יא

צ"ל דס"ל לאביי עיקר המצוה של ההדלקה הוא משום כבוד שבת, דההדלקה גופה הוי כבוד לשבת, אף על גב דהוא אינו שם. ורבא הוסיף לו דמלבד חיוב ההדלקה משום כבוד שבת, מחויב שיהיה לו נר דלוק במקום סעודה, וזה הוי משום עונג שבת שלא יסעוד בחושך, ולא סגי במה שהדליק במקום אחר

בית הלוי למד שזו מחלוקת אביי ורבא! לפי אביי, יש בהדלקת נרות רק חיוב כבוד שבת. כבוד זה, לפי בעלי התוספות, נעשה בעצם מעשה ההדלקה (בשיעור הבא נלמד שהרמב"ם חולק על בעלי התוספות, ונוקט שאין חיוב במעשה ההדלקה, אלא במציאות של נר דלוק). לכן אביי לא ראה בעיה בכך שהאדם ידליק את הנר לכבוד השבת, ויצא. רבא אמר – יש חיוב נוסף – חיוב מצד עונג שבת של סעודה לאור הנר. לכן אין להדליק בנר שריחו רע, שמא יצא, ולא יענג את השבת בסעודה לאור הנר.

❖ שיטת הגרי"ז בדברי הרמב"ם

בשיעור הובאו פסקי הרמב"ם –

רמב"ם הלכות שבת פרק ה הלכה א

הדלקת נר בשבת אינה רשות, אם רצה מדליק ואם רצה אינו מדליק, ולא מצוה שאינו חייב לרדוף אחריה עד שיעשנה, כגון עירובי חצרות או נטילת ידים לאכילה, אלא חובה, ואחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת, אפילו אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר שזה בכלל עונג שבת

רמב"ם הלכות שבת פרק ל הלכה ה

מסדר אדם שולחנו בערב שבת ואף על פי שאינו צריך אלא לכזית ... וצריך לתקן ביתו מבעוד יום מפני כבוד השבת, ויהיה נר דלוק ושולחן ערוך ומטה מוצעת שכל אלו לכבוד שבת הן

ערוך השולחן ביאר שלפי הרמב"ם הדלקת הנרות מקיימת שני דברים – כבוד שבת, ועונג שבת. בשתי ההלכות הרמב"ם כתב ש"הנר דלוק", ולא שידליק את הנר. לאור זאת הסיק ערוך השולחן שכבוד שבת שבנרות השבת הוא מראה הבית המוכן והמקושט לכבוד שבת, ועונג שבת הוא השימוש של האדם בנרות, הכולל שלא ייכשל בעץ ואבן ושלוש בית. הגרי"ז דייק אחרת ברמב"ם –

חידושי הגרי"ח (סטנסיל) סימן י"א (מהגרי"ז זצ"ל)

לשון הרמב"ם צ"ע, שבפרק ה' כתב שדין הדלקת נר דווקא בשבת, ובפרק ל' כתב שחיוב הדלקה מבעוד יום. ועוד קשה על מה שכתב "מבעוד יום", היאך שייך הדלקה בשבת, דוודאי צריך להדליק מבעוד יום, כיוון ששבת אסור להדליק! ונראה לי דבהלכות אלו הם שני דינים נפרדים. דבחיוב הדלקה יש שני דינים, חדא משום עונג שבת, וגם משום כבוד שבת. והם חלוקים בדיניהם. דדין עונג שייך בשבת עצמו, וכמו שאר דינים של עונג, כמו אכילה ושתייה. מה שאין כן בדין כבוד שבת, שהחיוב הוא כבר מבעוד יום, שזהו גם כן בכלל כבוד שבת

נשים לב להבדל בין האופן בו הגרי"ז קרא את הרמב"ם לבין האופן בו קרא אותו ערוך השולחן. כאמור, בפרק ל' נאמר כך -

רמב"ם הלכות שבת פרק ל הלכה ה

וצריך לתקן ביתו מבעוד יום מפני כבוד השבת, ויהיה נר דלוק ושולחן ערוך ומטה מוצעת

ערוך השולחן הבין שיש נתק מכוון במשפט. החלק הראשון מדבר על תיקון ביתו מבעוד יום, בעוד החלק השני מתאר את התוצאה. כך הרמב"ם מנתק בין הכנת הבית, שזה חלק אחד מכבוד שבת, לבין "נר דלוק" – שהוא תיאור תוצאה, ולא תיאור של פעולה (בשיעור הבא נרחיב בכך שהסכמת הפוסקים שלפי הרמב"ם החיוב הוא שהנר יהיה דלוק, ולא ביצוע הדלקת הנר).

הגרי"ז דייק בדיוק הפוך. הוא מבין שהחלק השני של המשפט הוא המשך החלק הראשון. חלק מהתיקון שצריך להיעשות מבעוד יום הוא וידוא שיהיה נר דלוק. בעוד שערוך השולחן הבין שיש נתק בין מה שצריך להיעשות מבעוד יום לבין קביעת המציאות שהנר דלוק, הגרי"ז הבין שהרמב"ם התכוון להראות שהדלקת הנר מבעוד יום אינה כורח המציאות בלבד (שהרי אין אפשרות להדליק נרות בשבת!), אלא חלק ממהות מצוות כבוד שבת.

לפיכך הסביר הגרי"ז – כבוד שבת הוא שהשבת נכנסת והבית מוכן לכבודה. מבחינת האדם, כבוד שבת נעשה לפני שבת. ההכנה והטורח לקראת בוא שבת המלכה, היא כבוד שבת. לכן מרכז ההלכה בפרק ל' ממוקד בהוראה לאדם, מה עליו לעשות מבעוד יום בכדי לכבד את השבת. עונג שבת, לעומת זאת, הוא מה שקורה בשבת עצמה.

אם כך כבוד שבת הוא ההכנה לקראת השבת, וחלק מהכנת הבית היא הדלקת הנרות. ועונג השבת הוא העונג שיש בשבת עצמה, ממאכלים ומשקאות, ומנרות השבת.